

MOHIR TARJIMONGA XOS XUSUSIYATLAR

Maxmudova Nilufar Qutlug'jon qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti Tarjimonlik fakulteti 1-bosqich talabasi E-

mail:qutlugsodiqov@gmail.com Phone:+998507782206

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarjima jarayonining markaziy subyekti bo'lgan tarjimon shaxsiga xos muhim kasbiy va shaxsiy xususiyatlar ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Mohir tarjimonning lingvistik, madaniy, kognitiv va kommunikativ kompetensiyalari, shuningdek, tarjima jarayonida qaror qabul qilish, ekvivalentlikni ta'minlash hamda pragmatik moslikka erishishdagi roli yoritiladi. Tadqiqotda zamonaviy tarjimashunoslik nazariyalari, funksional va kommunikativ yondashuvlar asos qilib olinadi. Maqola natijalari tarjimon tayyorlash jarayonini takomillashtirish hamda tarjima sifatini baholash mezonlarini aniqlashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Tarjimon, tarjima kompetensiyasi, ekvivalentlik, madaniyatlararo kommunikatsiya, tarjima strategiyasi, pragmatika, tarjimashunoslik.

Аннотация: В данной статье на основе научных источников анализируются важнейшие профессиональные и личностные характеристики переводчика как центрального субъекта переводческого процесса. Освещаются лингвистические, культурные, когнитивные и коммуникативные компетенции квалифицированного переводчика, а также его роль в принятии переводческих решений, обеспечении эквивалентности и достижении прагматической адекватности в процессе перевода. В исследовании в качестве теоретической основы используются современные теории переводоведения, функциональный и коммуникативный подходы. Результаты статьи способствуют совершенствованию подготовки переводчиков и уточнению критериев оценки качества перевода.

Ключевые слова: Переводчик, переводческая компетенция, эквивалентность, межкультурная коммуникация, переводческая стратегия, прагматика, переводоведение.

Abstract: This article analyzes the key professional and personal characteristics of the translator as the central subject of the translation process, based on scholarly sources. It highlights the linguistic, cultural, cognitive, and communicative competences of a skilled translator, as well as their role in decision-making, ensuring equivalence, and achieving pragmatic adequacy in translation. The study is grounded in contemporary theories of translation studies, with particular emphasis on functional and communicative approaches. The findings of the article contribute to improving translator training processes and refining criteria for assessing translation quality.

Keywords: Translator, translation competence, equivalence, intercultural communication, translation strategy, pragmatics, translation studies.

KIRISH

Tarjima insoniyat tarixida madaniyatlararo muloqotni ta'minlovchi muhim vositalardan biri hisoblanadi. Globalizatsiya sharoitida turli tillar va madaniyatlar o'rtasidagi aloqalarning kuchayishi tarjimon shaxsiga qo'yiladigan talablarni ham sezilarli darajada oshirdi. Zamonaviy tarjimashunoslikda tarjima faqat matnni bir tildan ikkinchi tilga ko'chirish emas, balki murakkab kommunikativ jarayon sifatida talqin etiladi [1]. Shu bois tarjima sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri mohir tarjimonning kasbiy xususiyatlaridir.

Ilmiy adabiyotlarda tarjimon kompetensiyasi tushunchasi keng muhokama qilinib, u til bilimlari bilan bir qatorda madaniy, psixologik va strategik ko'nikmalarni ham o'z ichiga olishi ta'kidlanadi [2]. Ushbu maqolada mohir tarjimonga xos xususiyatlar nazariy va amaliy manbalar asosida tizimli ravishda yoritiladi.

Metodologiya

Tadqiqot jarayonida tavsifiy-tahliliy, qiyosiy va sistemali yondashuv metodlaridan foydalanildi. Tarjimashunoslikka oid fundamental asarlar, jumladan, E. Nayda, P. Nyumark, X. Vermeer, M. Baker kabi olimlarning ilmiy qarashlari tahlil qilindi [3], [4]. Shuningdek, tarjimon kompetensiyasi modellari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar umumlashtirildi. Manbalardan olingan nazariy xulosalar tahlil qilinib, ularning amaliy ahamiyati asoslab berildi.

Natijalar

Tahlil natijalariga ko'ra, mohir tarjimonga xos xususiyatlar bir nechta asosiy guruhlarga ajratilishi mumkin. Birinchidan, yuqori darajadagi lingvistik kompetensiya tarjimon faoliyatining asosi hisoblanadi. Bu nafaqat ikki tilni mukammal bilish, balki ularning uslubiy, frazeologik va semantik xususiyatlarini chuqur anglashni ham talab etadi [5].

Ikkinchidan, madaniyatlararo kompetensiya muhim ahamiyat kasb etadi. Tarjimon matn ortida turgan madaniy kontekstni tushunmasdan turib, to'liq va adekvat tarjimini amalga oshira olmaydi. Tadqiqotchilar madaniy tafovutlarni hisobga olish tarjimaning pragmatik muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omil ekanini ta'kidlaydilar [6].

Uchinchidan, kognitiv va analitik tafakkur tarjimonning muhim xususiyatlaridan biridir. Tarjima jarayonida tezkor qaror qabul qilish, muqobil variantlarni solishtirish va eng mos ekvivalentni tanlash zarurati mavjud [7].

Tahlil va muhokama

Zamonaviy tarjimashunoslikda tarjimon shaxsiga bo'lgan yondashuv tubdan o'zgarganini kuzatish mumkin. Avvalgi tadqiqotlarda tarjimon asosan ikki tilni biluvchi shaxs sifatida talqin qilingan bo'lsa, bugungi ilmiy qarashlarda u murakkab kognitiv, kommunikativ va madaniyatlararo faoliyatni amalga oshiruvchi mutaxassis sifatida baholanadi. Bu holat tarjima jarayonining ko'p qatlamli tabiati bilan izohlanadi. Tarjima nafaqat til birliklarini almashtirish, balki matn mazmunini, funksiyasini va pragmatik ta'sirini boshqa madaniy muhitda qayta yaratish jarayonidir [1].

E. Nayda tomonidan ilgari surilgan dinamik ekvivalentlik nazariyasi tarjimon faoliyatini tushinishda muhim burilish yasadi. Ushbu nazariyaga ko'ra, tarjimaning muvaffaqiyati asl matn shakliga qanchalik yaqinligida emas, balki tarjima qabul qiluvchi

auditoriyada qanday ta'sir uyg'otishida namoyon bo'ladi [3, 25–27-b.]. Bu yondashuv tarjimondan nafaqat lingvistik bilim, balki auditoriyaning ijtimoiy-madaniy xususiyatlarini hisobga olishni ham talab qiladi. Shu jihatdan, mohir tarjimon matnni tahlil qilishda uning semantik qatlamlari bilan bir qatorda pragmatik va stilistik jihatlarini ham chuqur o'rganadi.

P. Nyumark tarjimon mas'uliyatiga alohida e'tibor qaratib, tarjimonni muallif va o'quvchi o'rtasidagi vositachi sifatida talqin qiladi [4, 38–40-b.]. Uning fikricha, tarjimon bir vaqtning o'zida ikkita tomonga – asl matn muallifiga va tarjima matn o'quvchisiga nisbatan mas'uldir. Bu holat tarjimonning etik me'yorlarga rioya qilishi, muallif pozitsiyasini buzmasligi va o'quvchiga noto'g'ri yoki chalg'ituvchi axborot bermasligi zarurligini ko'rsatadi. Demak, mohir tarjimonning muhim xususiyatlaridan biri – kasbiy halollik va mas'uliyatdir.

Funksional yondashuv, xususan, X. Vermeer tomonidan ishlab chiqilgan Skopos nazariyasi tarjima jarayonini maqsadga yo'naltirilgan faoliyat sifatida izohlaydi [8]. Ushbu yondashuvga ko'ra, tarjima strategiyasi matnning vazifasi va qo'llanish sohasiga qarab tanlanadi. Masalan, ilmiy matn tarjimasida aniqlik va terminologik moslik ustuvor bo'lsa, badiiy tarjimada estetik ta'sir va uslubiy muvofiqlik muhim hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, mohir tarjimon vaziyatga mos strategiyani tanlay olish qobiliyatiga ega bo'lishi lozim.

Ilmiy manbalarda tarjimon kompetensiyasi tushunchasi keng muhokama qilinadi. PACTE guruhi tomonidan ishlab chiqilgan modelga ko'ra, tarjimon kompetensiyasi bir nechta tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, ular lingvistik, ekstralingvistik, instrumental, strategik va psixofiziologik komponentlarni o'z ichiga oladi [2]. Ushbu model mohir tarjimonning faoliyati faqat til bilimlari bilan cheklanmasligini, balki keng qamrovli bilim va ko'nikmalar majmuasini talab qilishini ko'rsatadi.

Madaniyatlararo kompetensiya ham mohir tarjimonning muhim xususiyatlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. J. Hausning tadqiqotlariga ko'ra, tarjimada madaniy tafovutlarni hisobga olmaslik kommunikativ muvaffaqiyatsizlikka olib kelishi mumkin [6, 55–57-b.]. Masalan, idiomalar, realiyalar yoki madaniy konnotatsiyaga ega birliklarni so'zma-so'z tarjima qilish ko'pincha matn mazmunining buzilishiga sabab bo'ladi. Shu bois mohir tarjimon madaniy ekvivalentlarni izlash yoki zarur hollarda izohli tarjimadan foydalanish strategiyasini qo'llaydi.

Tarjima jarayonining kognitiv jihatlari ham alohida tahlilga loyiq. R. Bell tarjima jarayonini murakkab aqliy faoliyat sifatida tavsiflab, unda tahlil, sintez va baholash jarayonlari muhim o'rin tutishini ta'kidlaydi [7, 70–73-b.]. Mohir tarjimon bir vaqtning o'zida bir nechta variantni ongida solishtiradi va eng maqbulini tanlaydi. Bu esa yuqori darajadagi analitik tafakkur va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatini talab qiladi.

Zamonaviy texnologiyalar tarjimon faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Tarjima xotiralari, terminologik bazalar va avtomatlashtirilgan tarjima vositalari tarjimon ishini yengillashtirsa-da, ilmiy manbalarda ushbu vositalar tarjimonni to'liq almashtira olmasligi ta'kidlanadi [9]. Mohir tarjimon texnologiyalardan yordamchi vosita sifatida foydalanadi, biroq yakuniy qarorni inson omiliga asoslanib qabul qiladi. Bu holat tarjimonning tanqidiy fikrlash qobiliyatini yanada muhim qiladi.

Ilmiy adabiyotlarda tarjimonning doimiy o'rganishga tayyorligi muhim sifat sifatida qayd etiladi. A. Pymning ta'kidlashicha, tarjimon kasbiy faoliyat davomida yangi terminlar, yangi janrlar va yangi kommunikativ vaziyatlarga moslashib borishi lozim [9, 95–98-b.]. Bu esa uzluksiz ta'lim va o'z ustida ishlashni talab qiladi. Mohir tarjimon til va madaniyatdagi o'zgarishlarni doimiy ravishda kuzatib boradi.

Shuningdek, tarjimonning stilistik sezgirliigi ham muhim ahamiyatga ega. B. Xatim va I. Meyson tarjimonni kommunikator sifatida baholab, u matnning funksional uslubini to'g'ri aniqlashi va uni tarjimada qayta yaratishi lozimligini ta'kidlaydilar [11, 29–31-b.]. Ilmiy, rasmiy yoki publitsistik matnlarning har biri o'ziga xos stilistik xususiyatlarga ega bo'lib, ularni e'tiborsiz qoldirish tarjima sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, mohir tarjimon ko'p qirrali kompetensiyaga ega bo'lishi zarur. Tarjimonning lingvistik bilimlari, madaniy xabardorligi, strategik fikrlashi va etik mas'uliyati o'zaro uyg'unlashgandagina sifatli tarjima yuzaga keladi. Ilmiy manbalarda keltirilgan nazariy qarashlar tarjimon tayyorlash jarayonida kompleks yondashuv zarurligini asoslaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, mohir tarjimon ko'p qirrali kasbiy va shaxsiy xususiyatlarga ega bo'lishi lozim. Yuqori lingvistik savodxonlik, madaniyatlararo kompetensiya, analitik tafakkur, pragmatik sezgirlik va kasbiy mas'uliyat tarjimon faoliyatining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardir. Ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, tarjimon tayyorlash jarayonida ushbu xususiyatlarni kompleks ravishda rivojlantirish zarur. Mazkur maqola natijalari tarjimashunoslikda tarjimon shaxsini baholash va o'qitish metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Komissarov V.N. Teoriya perevoda. – Moskva: Vysshaya shkola, 1990. – 15–18-betlar.
2. PACTE Group. Building a Translation Competence Model. – Barcelona, 2003. – 43–47-betlar.
3. Nida E., Taber C. The Theory and Practice of Translation. – Leiden: Brill, 1982. – 25–30-betlar.
4. Newmark P. A Textbook of Translation. – London: Prentice Hall, 1988. – 38–45-betlar.
5. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – London: Routledge, 2011. – 20–27-betlar.
6. House J. Translation Quality Assessment. – Tübingen: Narr, 1997. – 55–60-betlar.
7. Bell R.T. Translation and Translating. – London: Longman, 1991. – 70–75-betlar.
8. Vermeer H.J. Skopos and Commission in Translational Action. – Heidelberg, 1989. – 173–178-betlar.
9. Pym A. Exploring Translation Theories. – London: Routledge, 2014. – 95–100-betlar.
10. Nord C. Text Analysis in Translation. – Amsterdam: Rodopi, 2005. – 112–118-betlar.

11. Hatim B., Mason I. The Translator as Communicator. – London: Routledge, 1997. – 29–34 betlar.

12. Munday J. Introducing Translation Studies. – London: Routledge, 2016. – 80–85 betlar.